گفت‌وگو

آمادگی برای عصر غیبت

الگوی امام عسکری(ع) برای جامعه منتظر

احمدی | در سامرای قرن سوم هجری، در محاصره‌ای سخت و زیر نگاه تیزبین جاسوسان عباسی، امام یازدهم شیعیان با درایتی شگفت‌انگیز، نقشه راهی را طراحی می‌کرد که قرار بود شیعه را از بحران غیبت امام دوازدهم به سلامت عبور دهد. امروز در سالروز ولادت امام حسن عسکری(ع) به کاوش در این مهندسی هوشمندانه پرداخته‌ایم.

آنچه می‌خوانید حاصل گفت‌وگوی ما با حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عبدالله جعفری، استاد حوزه و دانشگاه و کارشناس مسائل کلامی و تاریخی است.

■امامت در محاصره؛ تدبیر در اوج فشار

دکتر جعفری در ابتدا با اشاره به شرایط دوران امامت یازدهمین پیشوای مسلمین جهان می‌گوید: بر پایه باورهای برگرفته از آیات قرآن و روایات اهل‌بیت(ع)، حضور همیشگی خلیفه‌ای برگزیده از سوی خداوند در میان مردم برای هدایت آنان، سنتی الهی است. این هدایت الهی در زمان پیامبر اکرم(ص) آشکار بود، اما پس از ایشان، به‌سبب انحراف مسیر خلافت، امامت به حاشیه رانده شد. امام حسن عسکری(ع) در حساس‌ترین برهه تاریخ امامت قرار داشتند؛ زمانی که حکومت بیشترین فشار را برای حذف امامت به کار می‌برد. آن حضرت در منطقه‌ای نظامی و تحت شدیدترین مراقبت‌ها بودند. شرایط سیاسی و امنیتی بسیار سخت آن دوران نشان‌دهنده این بود که ادامه امامت به شکل حضور فیزیکی، عملاً غیرممکن است. جامعه شیعه نیازمند گذار تدریجی به مرحله‌ای بود که بتواند بدون حضور فیزیکی امام، به حیات خود ادامه دهد.

وی با پاسخ به‌منظور آماده‌سازی شیعیان برای ورود به دوران غیبت نیز اشاره کرده و یادآور می‌شود: امام حسن عسکری(ع) تدبیرهایی برای حفظ شیعیان در دوره قطع دسترسی ظاهری به امام اندیشیدند و آنان را وارد ساختاری اجتماعی کردند تا بتوانند در دوران غیبت به حیات خود ادامه دهند. یکی از مهم‌ترین اقدامات ایشان، پی‌ریزی مقدمات عملی برای ایجاد جامعه شیعی در دل جهان اسلام بود. شیعیان تا آن زمان به‌صورت پراکنده زندگی می‌کردند و تنها عامل حفظ آنان حضور آشکار امام بود؛ اما غیبت امام می‌توانست به هضم شیعیان در فرقه‌های مذهبی رسمی بینجامد.

■شبکه‌سازی هوشمندانه؛ نظام وکالت در اوج کارآمدی

این استاد حوزه و دانشگاه ادامه می‌دهد: امام عسکری(ع) نظام وکالت را به اوج کارآمدی رساندند. این نظام شبکه‌ای گسترده از وکلا و نمایندگان امام را در مناطق مختلف ایجاد کرد که وظایف متعددی ازجمله جمع‌آوری وجوهات شرعی، پاسخ‌گویی به مسائل دینی و ابلاغ پیام‌های امام را بر عهده داشتند. از نمایندگان برجسته امام می‌توان به ابراهیم بن عبده در نیشابور، احمد بن اسحاق قمی در قم و عثمان بن سعید عمری اشاره کرد که در پوشش روغن‌فروشی فعالیت می‌کرد.

دکتر جعفری با اشاره به آماده‌سازی فکری شیعیان برای پذیرش مفهوم غیبت توضیح می‌دهد: امام حسن عسکری(ع) به تبیین مبانی نظری غیبت پرداختند و با استناد به آیات قرآن و روایات پیشین، زمینه‌های پذیرش این مفهوم را در اذهان شیعیان تقویت کردند. ایشان با یادآوری غیبت‌های پیامبران پیشین مانند حضرت موسی(ع)، نشان دادند غیبت امام، امری بی‌سابقه در تاریخ انبیا نیست. امام عسکری(ع) به‌تدریج شیعیان را به مراجعه به راویان حدیث و فقها سوق دادند. روایت مشهور ایشان که فرمودند: «فَأَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رُوَاةِ حَدِيثِنَا فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ وَأَنَا حُجَّةُ اللَّهِ» آماده کنیم.

پایه‌گذار مرجعیت علمی فقها در عصر غیبت شد.

■هویت‌بخشی به جامعه شیعی؛ تمایز در عین تقیه

این کارشناس دینی در ادامه توضیح می‌دهد: امام عسکری(ع) برای نخستین بار دستورهایی صادر کردند که شیعیان را از دیگر مسلمانان متمایز می‌ساخت. در حدیثی معروف، نشانه‌های مؤمن را پنج چیز برشمرد: نماز ۵۱ رکعت در شبانه‌روز، زیارت اربعین، انگشتر به دست راست کردن، سجده بر خاک و بلند خواندن «بسم‌الله الرحمن الرحیم» در نماز. این دستورات سبب شد شیعه هویت مشخصی بیابد.

دکتر جعفری با اشاره به اقدامات آن حضرت برای آماده کردن جامعه شیعه برای مخفی شدن امام از انظار، بیان می‌کند: امام حسن عسکری(ع) به‌منظور آماده‌سازی شیعیان برای دوران غیبت صغری، ارتباط کتبی با بزرگان شیعه برقرار کردند. این شیوه، ذهن آنان را آماده کرد تا بدانند در آینده ارتباط با امام تنها از راه مکاتبه ممکن خواهد بود. اقدام مهم دیگر حضرت، پنهان داشتن فرزندشان امام مهدی(عج) بود. ایشان فرزند خود را از دیدگان عموم پنهان نگه داشتند تا جانش محفوظ بماند، اما او را به برخی از خواص نشان دادند و بر امامتش تصریح کردند. این کار، شیعیان را برای شرایطی که امام از دیده‌ها پنهان خواهد بود، آماده کرد.

■از انتظار منفعل تا کنشگری اجتماعی؛ درس‌هایی برای امروز

اما در دنیای امروز چگونه می‌توان با الهام از سیره امام عسکری(ع) مفهوم انتظار فعال را تقویت کرد؟

وی پاسخ می‌دهد: در دنیای امروز باید مفهوم انتظار را از حالت منفعل به رویکردی فعال و سازنده بازتعریف کنیم. امام عسکری(ع) با تأکید بر آمادگی همه جانبه شیعیان، نشان دادند انتظار حقیقی، مستلزم تلاش مستمر برای اصلاح خود و جامعه است. باید بصیرت دینی و توانایی تحلیل وقایع را تقویت کنیم. همان‌طور که امام عسکری(ع) با ایجاد جامعه شیعی شناخت دقیق زمانه تشویق می‌کردند، امروز نیز باید جوانان را با تحلیل درست جریان‌های فکری و تشخیص حق از باطل توانمند کرد.

این کارشناس مهدویت اظهار می‌کند: ترویج الگوی زندگی منتظرانه با تأکید بر عدالت‌خواهی ضروری است. امام عسکری(ع) با وجود محدودیت‌های شدید، همواره به مسئولیت اجتماعی شیعیان تأکید داشتند. امروز باید به جوانان آموخت منتظر واقعی، پیشگام در عدالت‌خواهی و حمایت از مستضعفان است. در این میان نباید از نقش فقها و حوزه‌های علمیه و دیگر نهادها غافل شد. حوزه‌های علمیه باید به تربیت فقیهان جامع‌نگر و آشنا با مقتضیات زمان بپردازند. امام عسکری(ع) بر ضرورت شناخت زمان و پاسخ‌گویی به نیازهای متغیر جامعه تأکید داشتند. حوزه‌های علمیه باید فقیهانی تربیت کنند که علاوه بر تسلط بر منابع دینی، با علوم روز و نیازهای نسل جدید آشنا باشند.

دکتر جعفری در پایان تأکید می‌کند: گسترش اجتهاد پویا و روزآمد ضروری است. همان‌طور که امام عسکری(ع) زمینه‌ساز فقه پویا بر پایه کتاب و سنت و به‌دور از قیاس و بدعت‌های دوران خود شدند، امروز نیز حوزه‌های علمیه باید با تقویت روش‌های اجتهادی کارآمد، توانایی استنباط احکام متناسب با شرایط جدید را تقویت کنند. امام حسن عسکری(ع) با درایت و هوشمندی، شیعیان را برای دوران طولانی غیبت امام آماده کردند و میراث گرانبهایی از معارف و ساختارهای سازمانی را برای استمرار تشیع در عصر غیبت به یادگار گذاشتند. امروز وظیفه ماست که با درک عمیق این میراث و بازخوانی آن متناسب با نیازهای زمان، راه آن امام همام را ادامه دهیم و جامعه اسلامی را برای ظهور منجی عالم بشریت آماده کنیم.

به مناسبت سالروز ولادت با سعادت امام حسن عسکری(ع) با آیت‌الله فاضل لنکرانی از فضائل این امام همام گفتند

یازدهمین آفتاب امامت؛ سرچشمه کرامت

مریم احمدی شیروان | هشتم ربیع‌الثانی روزی است که آسمان امامت، یازدهمین اختر تابناکش را به زمینیان هدیه داد. روز میلاد امام حسن عسکری(ع)، آن رفیق بی‌پناهان، آن صامت گویای حق، آن زکی پاک‌نهاد که در سامرای عسکر، چراغ هدایت شیعیان بود. ابن‌الرضای دیگری از تبار امامت که همچون جد و پدر بزرگوارش، جوادالائمه(ع) و امام هادی(ع) در اوج غربت، نورافشانی کرد و با لقب عسکری یادآور اقامت اجباری در شهر سامرا، معروف به عسکر شد.

به مناسبت این میلاد فرخنده، به بررسی ابعاد شخصیتی و فضائل آن حضرت پرداخته‌ایم و در این راه با آیت‌الله محمدجواد فاضل لنکرانی، استاد دروس خارج حوزه علمیه به گفت‌وگو نشسته‌ایم که در ادامه می‌خوانید.

■امام عسکری(ع)؛ اسوه صفات نیکو

آیت‌الله فاضل لنکرانی با گرامیداشت این مناسبت فرخنده به تبیین جایگاه والای امام حسن عسکری(ع) پرداخته و تصریح می‌کند: امام حسن عسکری(ع) در تمام صفات و ویژگی‌های مثبت شخصیتی، زبانزد عام و خاص بود. شجاعت، صلابت روحی، قوت قلب، جرئت و شهامت، تنها بخشی از ویژگی‌های بی‌نظیر ایشان به شمار می‌رفت. آن بزرگوار با عشق و محبت به همه انسان‌ها می‌نگریست و همواره با آنان به نیکی و احسان رفتار می‌کرد. نگاه نافذش تا اعماق جان‌ها نفوذ می‌کرد و پناهگاهی مطمئن برای بی‌پناهان و امیدناامیدان بود. ایشان در سختی‌ها یاور شیعیان بود و در عبور از گذرگاه‌های سخت و پرپیچ و خم، همچون چراغی روشنگر، راه را نشان می‌داد.

وی بیان می‌کند: نه تنها مخالفان حضرت به مقام امامت امام حسن عسکری(ع) اعتراف داشتند، بلکه خود حاکم آن زمان، معتمد عباسی هم اعتراف به امامت امام عسکری(ع) داشت و اساساً یکی از مسائل مسلم تاریخی این است که هم حکام اموی و هم حکام عباسی در اینکه امامت، حق مسلم ائمه طاهرین(ع) است، تردیدی نداشتند. برای آن‌ها روشن بود امامت، حق و شأن این خانواده است. علاوه بر روایات و ادله فراوان نقلی که خود این حکام بیشتر از مردم معمولی اطلاع داشتند، زندگی، آثار و اوصاف آن‌ها به‌خوبی به این امر شهادت می‌دهد.

■اعتراف مخالفان به حقانیت امامت

در ادامه، این استاد دروس خارج حوزه به نکته‌ای برجسته در زندگی امام حسن عسکری(ع) اشاره می‌کند: یکی از وقایع جالب و حائز اهمیت در دوران امامت ایشان، اعتراف پیروان سایر ادیان به حقانیت مذهب تشیع و امامت آن حضرت بود. این در حالی است که اقرار به امامت ائمه معصومین(ع)، از جمله امام عسکری(ع)، تنها محدود به شیعیان نبود؛ بلکه روحانیون و رهبران مذهبی دیگر، از جمله کشیشان، راهبان، قسیسین، یهودیان و مسیحیان معاصر با ایشان نیز به امامت آن حضرت و اهل‌بیت عصمت و طهارت(ع) اذعان داشتند.

آیت‌الله فاضل لنکرانی سپس به داستان انوش نصرانی اشاره کرده و یادآور می‌شود: قضیه انوش نصرانی هم خیلی معروف است که از معتمد عباسی خواست امام عسکری(ع) برای سلامتی و شفای دو پسرش دعا کند. جمله‌ای که انوش مسیحی گفته این است: «نحن نتبرك بدعاء بقايا النبوة و الرسالة»، یعنی ما به دعای اولاد پیامبر(ص) متبرک می‌شویم و مشکلاتمان را به برکت دعای این‌ها حل می‌کنیم. وقتی به امام عسکری(ع) عرض کردند انوش نصرانی چنین جمله‌ای را گفته که «نحن نتبرك...»، حضرت فرمود: «الحمدلله الذي جعل النصرانی أعرف بحقنا من المسلمين»؛ خدا را شکر که نصارا را آگاه‌تر به حق ما از مسلمان‌ها قرار داد. مراد مسلمان‌های زمان خود حضرت هستند، آن هم نه همه آن‌ها، بلکه گروهی از آن‌ها؛ کسانی که ادعای اسلام می‌کردند، خلافت را غصب کرده بودند و خودشان را به عنوان حاکم مسلمین قرار داده بودند.

وی به استقبال پرشور انوش نصرانی از امام(ع) اشاره کرده و می‌گوید: سپس حضرت به منزل انوش نصرانی آمدند. در تاریخ و روایات آمده انوش با چه وضعی به استقبال حضرت آمد؛ «فخرج إليه مكشوف الرأس حافي القدمين» با سر و پای برهنه به استقبال حضرت آمد، «و حوله القسيسون و الشمامسة و الرهبان» در اطراف او قسیسون و شمامسه بودند(شمامسه گروهی اند که یک درجه پایین‌تر از قسیسون هستند) که همراه انوش به استقبال آمدند، «و على صدره الإنجيل» روی سینه‌اش هم یک انجیل بود. «فتلقاه على باب داره، و قال له: يا سيدنا أتوسل إليك بهذا الكتاب الذي أنت أعرف به منا» ما متوسل شدیم به توبه این کتابی که تو به آن داناتر از ما هستی. بعد به حضرت عرض کرد: به حق این کتاب به خاطر زحمتی که برای شما ایجاد کردم و مزاحم شما شدم، مرا عفو کنید «الا غفرت لي ذنبي في عنائك» و تعبیر مهمش این است که می‌گوید: «و في حق المسيح بن مريم و

ما جاء به من الإنجيل من عند الله» به حق مسیحی که خود آن‌ها معتقد بودند و به حق انجیل، من مزاحم شما نشدم و این خواسته را نداشتم «ما سألت من أميرالمؤمنين مسألتك هذا إلا لأنا وجدناكم في هذا الإنجيل مثل المسيح بن مريم عندالله»؛ خیلی تعبیر مهمی است که می‌گوید اینکه من به شما متوسل شدم و از شما تقاضا کردم برای شفای بچه‌های من دعا کنید به این دلیل است که ما مقام شما را نزد خدا در این انجیل (انجیلی که در همان زمان امام عسکری(ع) بوده) همانند حضرت مسیح یافتیم. معلوم می‌شود خصوصیات اوصیای پیامبر(ص) هم در آن بوده است.

■پیروان ادیان دیگر، گواه حقانیت تشیع

آیت‌الله فاضل لنکرانی با تأکید بر اهمیت این نکات، چنین تصریح می‌کند: این‌ها نکاتی است که شایسته تأمل فراوان است. امروزه شاید انجیل‌های متعددی وجود داشته باشد و پس از گذشت بیش از هزار و ۲۰۰ سال از دوران امام عسکری(ع)، شاید اشاره مستقیمی به اوصیای پیامبر اکرم(ص) در آن‌ها یافت نشود، اگرچه در برخی موارد اشاراتی وجود دارد. اما آنچه حائز اهمیت است، انجیلی است که در آن زمان وجود داشته و همان کشیش اعتراف می‌کند ما شما را در این کتاب، در نزد خداوند، در مرتبه مسیح می‌دانیم. البته معتقدیم ائمه(ع) بسیار والاتر از حضرت مسیح(ع) هستند و بر تمامی انبیا(ع) برتری دارند اما همین اقرار، با توجه به سطح معرفتی آن افراد، برای ما بسیار ارزشمند است. آن‌ها اذعان داشتند ما در کتاب خود، منزلت، مقام و اعتبار شما را نزد خدای تبارک و تعالی، کمتر از مسیح نیافتیم؛ از این رو از شما درخواست کردیم تشریف بیاورید. سپس حضرت(ع) فرزندان او را دیدند و فرمودند: این یک زنده می‌ماند و مسلمان و شیعه شده و از محبان اهل‌بیت عصمت و طهارت(ع) خواهد شد و چنان شد که حضرت فرموده بودند، اما دیگری سه روز بعد از دنیا رفت.

استاد دروس خارج حوزه علمیه در ادامه با تأکید بر جایگاه والای امام حسن عسکری(ع)، می‌افزاید: اعتراف حاکم عباسی و پیروان مذاهب گوناگون، همگی گواهی بر این حقیقت است که امام عسکری(ع)، امامی معصوم و حقیقتی مسلم از نسل رسول خدا(ص) بود. منزلت آن حضرت نه به عنوان فردی عادی، بلکه به عنوان شخصیتی برگزیده از سوی خداوند، چنان والا بود که حتی در عنفوان جوانی، مورد تعظیم و تکریم حاکم عباسی و دیگران قرار می‌گرفت.

■زهد و عبادت، حتی در زندان

وی در ادامه به زهد و عبادت بی‌نظیر امام حسن عسکری(ع) اشاره کرده و می‌گوید: در بحث زهد و عبادت امام عسکری(ع) همین قضیه مشهور کافی است که دو نفر از بدترین و شرورترین انسان‌های زمان را به عنوان زندانبان حضرت قرار دادند و پس از مدتی دیدند این دو نفر خودشان اهل عبادت شدند. این‌ها را خواستند و توبیخ کردند که ما شما را گماشتیم برای اینکه مراقبت کنید، ولی خود شما الان در وضع دیگری قرار گرفتید! آن‌ها گفتند: «مَا نَقُولُ فِي رَجُلٍ يَصُومُ النَهارَ وَ يَقُومُ اللَيْلَ كُلَهُ لَا يَتَكَلَمُ وَ لَا يَتَشَاغَلُ وَ إِذَا نَظَرْنَا إِلَيْهِ ارْتَعَدَتْ فَرَائِصُنَا وَ يُدَاخِلُنَا مَا لَا نَملِكُهُ مِنْ أَنْفُسِنَا»؛ گفتند ما با کسی سروکار داریم که شب‌ها را عبادت می‌کند، روزها را روزه می‌گیرد، حرف نمی‌زند، اصلاً صحبتی نمی‌کند و دائم مشغول عبادت است.

آیت‌الله فاضل لنکرانی با تأکید بر ضرورت الگوگیری از سیره تابناک امام حسن عسکری(ع)، این گونه سخنان خود را به پایان می‌رساند: این فراز از زندگی امام عسکری(ع) برای ما درس‌آموز است. اینکه ائمه اطهار(ع) در شرایطی که به ظاهر محدود و از انجام بسیاری از امور باز داشته می‌شدند، فرصت را غنیمت شمرده و به عبادت و بندگی خداوند متعال رو می‌آوردند. آنان همواره در پی یافتن فرصتی برای خلوت با معبود خویش بودند. ما نیز باید تا حد امکان، این گونه باشیم. باید اسلام، تقوا و بندگی خدا را در عمل خود نشان دهیم، نه صرفاً با گفتار و به قصد ریاکاری. باید به گونه‌ای رفتار کنیم که دیگران به‌درستی دریابند ما حقیقتاً در پی این معانی هستیم. به‌ویژه در زمانه کنونی، نیازمند آنیم که دین خود را با عمل نشان دهیم، نه با شعار و ادعا. باید با عمل نشان دهیم اهل عبادتیم، نه دنیاطلب و بی‌اعتنا به ارزش‌های معنوی. این سیره همواره در زندگی تمامی ائمه(ع) وجود داشته است، به‌ویژه در سیره امام عسکری(ع). آنچه در این فرصت محدود بیان شد، تنها گوشه‌ای از نکات برجسته زندگی آن حضرت بود. امید است در سالروز ولادت این امام همام، با تأسی به سیره و منش ایشان بتوانیم گامی در راستای ترویج معارف اهل‌بیت(ع) برداریم و از رهروان راستین آن بزرگواران باشیم.

یادداشت

حجت‌الاسلام والمسلمین محسن اکبری شاهرودی

کشف معانی عمیق صلوات خاصه امام رضا(ع)؛ راهنمایی برای درک جایگاه امامت و کسب رضایت الهی

گنجینه معرفت عسکری در صلوات رضوی

میلاد فرخنده امام حسن عسکری(ع) یازدهمین ستاره پرفروغ امامت، اگرچه در محیطی آکنده از خفقان و تحت شدیدترین نظارت‌های سیاسی خلفای عباسی رقم خورد، اما نور هدایت و امید را در دل شیعیان افزون‌تر کرد. دوران امامت ایشان، عصرهای از تجربیات تلخ و شیرین امامان پیشین و زمینه‌سازی مستقیم برای غیبت کبرای امام زمان(عج) بود. این امام همام در عین تقیه، میراثدار حکمت و شریعت بود و مهم‌ترین وصایای معرفتی خود را از طریق بیاناتی عمیق و منسجم به یادگار گذاشت که یکی از بارزترین نمونه‌های آن، صلوات خاصه‌ای است که در رنا و ستایش جد گرانقدرشان، امام رضا(ع) ذکر کرده‌اند. این صلوات نه تنها یک دعا، بلکه یک منشور کلامی معرفتی است که عمق نگاه یازدهمین امام شیعه به مقام امامت را نشان می‌دهد.

■تحلیل «الرَّضَا» در روایت

متن صلوات با این عبارت آغاز می‌شود: «اللَّهُمَّ صَلِ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا الَّذِي ارْتَضَيْتَهُ وَ رَضِيتَ بِهِ مَنْ شِئْتَ مِنْ خَلْقِكَ». امام عسکری(ع) صرفاً از جدشان با یک لقب یاد نمی‌کنند، بلکه این لقب را به فعلیت الهی پیوند می‌زنند: خداوند او را پسندیده است (ارتضیته) و به واسطه او، هر کس را که بخواهد، خشنود می‌کند. (رضیت به من شئت) این امر، امام رضا(ع) را از مقام یک انسان صالح به مقام «مظهریت رضایت الهی» ارتقا می‌دهد. رضایت الهی از طریق اهل‌بیت(ع) برای مخلوقات حاصل می‌شود. لذا، تبعیت و محبت به ایشان، عملاً به معنای ورود در دایره رضایت مطلق خداوند است. این بینش، پایه اصلی دین‌شناسی سیاسی شیعه را تشکیل می‌دهد؛ ولایت، میزان سنجش قبولی اعمال بندگان است. این دیدگاه، نه تنها رضایت امام را به عنوان یک اصل در سیر و سلوک مؤمنان مطرح می‌کند، به بیان دیگر، امام(ع) درواژه رضایت الهی است.

■منشور وظایف امام

ادامه صلوات، ماهیت وظایف امامت را با واژگانی بنیادین تبیین می‌کند: «اللَّهُمَّ وَ كَمَا جَعَلْتَهُ حُجَّةً عَلَى خَلْقِكَ وَ قَائِماً بِأَمْرِكَ». واژه «حجت» در قاموس معرفتی، به معنای برهان قطعی و دلیل نهایی است که هیچ عذری پس از او پذیرفته نیست. امام رضا(ع) مظهر حجت استدلالی و عملی خداوند روی زمین هستند که با علم لدنی خود، شک و شبهات را برطرف می‌کند. سپس «قائماً بأمرک» وظیفه اجرایی و نگهبانی از دین را برجسته می‌کند؛ یعنی امام، نه تنها موضع نظری را حفظ می‌کند، بلکه ضامن اجرای احکام و تداوم شریعت نیز است. این دو واژه در کنار هم، دو رکن اساسی امامت را مشخص می‌کنند: «تبیین» و «اجرا».

■میراث امامت در انتظار فرج موعود

این صلوات، نه صرفاً دعایی برای یک امام، بلکه یک دوره آموزشی مختصر و فشرده در زمینه جایگاه اهل‌بیت(ع) است. این کلمات، به‌طور خاص برای مردم زمان امام عسکری(ع) بسیار ضروری بود؛ زیرا آن‌ها در آستانه دورانی قرار داشتند که ارتباط مستقیم با امام معصوم(ع) قطع می‌شد. لذا تبیین وظایف و جایگاه امام رضا(ع) به عنوان قطب هدایت، نقشه راهی برای حفظ هویت ایمانی در عصر غیبت امام زمان(عج) بود. این صلوات درواقع درس حفظ پیوند با حجت خدا در هر شرایطی است و میلاد امام عسکری(ع) را به جشن تجدید عهد با ولایت رضوی پیوند می‌زند تا شیعه در دوران انتظار نیز رضایت الهی را در پیوند با ائمه اطهار(ع) جست‌وجو کند.

گفت‌وگو

نگاهی به سیره و اخلاقیات امام عسکری(ع) در گفت‌وگو با آیت‌الله عالمی

امام امیدآفرین

ریحانه عامل نیک | اگرچه ما منتظران به عصر غیبت امام عصر(عج) خو گرفته و بیش و پیش از آنکه نگاهمان به گذشته باشد، چشم‌انتظار آینده روشن جهان در پرتو مهدویت و ظهور منجی موعود(عج) هستیم، اما باید بدانیم قرار گرفتن جامعه منتظر در ریل انتظار صحیح و زمینه‌ساز، مرهون تلاش‌ها و مجاهدت‌های بسیار به‌ویژه از جانب امام حسن عسکری(ع) است. ایشان با آن سجایای بی‌نظیر اخلاقی، سعه صدر و دلسوزی، چنان زمینه‌سازی کردند که شیعه با غیبت امام، راه را گم نکند. درباره شمه‌ای از این اقدامات با آیت‌الله حسن عالمی، نماینده مردم خراسان رضوی در مجلس خبرگان رهبری گفت‌وگو کرده‌ایم.

■سجایا و کرامات اخلاقی امام حسن عسکری(ع) چطور دسیسه و توطئه‌های دستگاه خلافت برای اثرگذاری ایشان بر جامعه را خنثی کرد؟

بیشتر محدثان و مورخان، میلاد امام حسن عسکری(ع) را در ماه ربیع‌الثانی می‌دانند. امام حسن عسکری(ع) در مدینه متولد شدند و به اجبار دستگاه خلافت با پدر بزرگوارشان حضرت هادی(ع) به سامرا رفتند. امام حسن عسکری(ع) پس از شهادت امام هادی(ع) به مدت ۶ سال مسئولیت امامت و منصب وصایت پیامبر(ص) را بر عهده داشتند و زعامت امور مسلمین بر عهده ایشان بود. در همه گزارش‌ها از حُسن اخلاق و رفتار پسندیده ایشان با وجود همه آن فشارها و خفقان حاکمه روایت شده است.

درباره چرایی اطلاق لقب «عسکری» به‌ایشان هم گفته می‌شود چون محل سکونت حضرت(ع) در سامرا بود که شکل پادگان داشت و مأموران حکومت در آنجا مستقر بودند. آن‌ها امام را به این دلیل به آن مکان برده بودند که ارتباطات مردمی حضرت(ع) را زیر نظر داشته باشند. خلیفه وقت بنی‌عباس که فردی خبیث بود، تمایل داشت ارتباطات مردمی امام حسن عسکری(ع) به حداقل برسد، ولی به دلیل حسن رفتار و برخوردهای خوب امام(ع)، مردم پنهانی و غیرپنهانی نزد ایشان آمده و از رهنمودهایشان بهره می‌گرفتند؛ همین رفتار سبب شد زمینه غیبت و پذیرش امام غایب در مردم ایجاد شود و با شهادت امام عسکری(ع) پس از ۶ سال امامت، جامعه به انحراف نرود.

■با وجود آنکه تعداد احادیث به‌جا مانده از امام حسن عسکری(ع) کم است اما حضرت ورود خاصی به مباحث اخلاقی داشته‌اند. لطفاً درخصوص اخلاق در سیره حضرت و آموزه‌های آن برای زندگی امروز توضیح دهید.

عصارهای از تجربیات تلخ و شیرین امامان پیشین و زمینه‌سازی مستقیم برای غیبت کبرای امام زمان(عج) بود. این امام همام در عین تقیه، میراثدار حکمت و شریعت بود و مهم‌ترین وصایای معرفتی خود را از طریق بیاناتی عمیق و منسجم به یادگار گذاشت که یکی از بارزترین نمونه‌های آن، صلوات خاصه‌ای است که در رنا و ستایش جد گرانقدرشان، امام رضا(ع) ذکر کرده‌اند. این صلوات نه تنها یک دعا، بلکه یک منشور کلامی معرفتی است که عمق نگاه یازدهمین امام شیعه به مقام امامت را نشان می‌دهد.

■تحلیل «الرَّضَا» در روایت

متن صلوات با این عبارت آغاز می‌شود: «اللَّهُمَّ صَلِ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا الَّذِي ارْتَضَيْتَهُ وَ رَضِيتَ بِهِ مَنْ شِئْتَ مِنْ خَلْقِكَ». امام عسکری(ع) صرفاً از جدشان با یک لقب یاد نمی‌کنند، بلکه این لقب را به فعلیت الهی پیوند می‌زنند: خداوند او را پسندیده است (ارتضیته) و به واسطه او، هر کس را که بخواهد، خشنود می‌کند. (رضیت به من شئت) این امر، امام رضا(ع) را از مقام یک انسان صالح به مقام «مظهریت رضایت الهی» ارتقا می‌دهد. رضایت الهی از طریق اهل‌بیت(ع) برای مخلوقات حاصل می‌شود. لذا، تبعیت و محبت به ایشان، عملاً به معنای ورود در دایره رضایت مطلق خداوند است. این بینش، پایه اصلی دین‌شناسی سیاسی شیعه را تشکیل می‌دهد؛ ولایت، میزان سنجش قبولی اعمال بندگان است. این دیدگاه، نه تنها رضایت امام را به عنوان یک اصل در سیر و سلوک مؤمنان مطرح می‌کند، به بیان دیگر، امام(ع) درواژه رضایت الهی است.

■منشور وظایف امام

ادامه صلوات، ماهیت وظایف امامت را با واژگانی بنیادین تبیین می‌کند: «اللَّهُمَّ وَ كَمَا جَعَلْتَهُ حُجَّةً عَلَى خَلْقِكَ وَ قَائِماً بِأَمْرِكَ». واژه «حجت» در قاموس معرفتی، به معنای برهان قطعی و دلیل نهایی است که هیچ عذری پس از او پذیرفته نیست. امام رضا(ع) مظهر حجت استدلالی و عملی خداوند روی زمین هستند که با علم لدنی خود، شک و شبهات را برطرف می‌کند. سپس «قائماً بأمرک» وظیفه اجرایی و نگهبانی از دین را برجسته می‌کند؛ یعنی امام، نه تنها موضع نظری را حفظ می‌کند، بلکه ضامن اجرای احکام و تداوم شریعت نیز است. این دو واژه در کنار هم، دو رکن اساسی امامت را مشخص می‌کنند: «تبیین» و «اجرا».

■میراث امامت در انتظار فرج موعود

این صلوات، نه صرفاً دعایی برای یک امام، بلکه یک دوره آموزشی مختصر و فشرده در زمینه جایگاه اهل‌بیت(ع) است. این کلمات، به‌طور خاص برای مردم زمان امام عسکری(ع) بسیار ضروری بود؛ زیرا آن‌ها در آستانه دورانی قرار داشتند که ارتباط مستقیم با امام معصوم(ع) قطع می‌شد. لذا تبیین وظایف و جایگاه امام رضا(ع) به عنوان قطب هدایت، نقشه راهی برای حفظ هویت ایمانی در عصر غیبت امام زمان(عج) بود. این صلوات درواقع درس حفظ پیوند با حجت خدا در هر شرایطی است و میلاد امام عسکری(ع) را به جشن تجدید عهد با ولایت رضوی پیوند می‌زند تا شیعه در دوران انتظار نیز رضایت الهی را در پیوند با ائمه اطهار(ع) جست‌وجو کند.

میراث

درباره حوزه علمیه ناشناخته‌ای که تاریخ‌ساز شد

جهاد علمی در مکتب سامرا

محمدولیان پور | مهم‌ترین حوزه‌های علمیه شیعه عمدتاً گرداگرد اعتاب شریف و حرم‌های اهل‌بیت(ع) شکل گرفته‌اند. حوزه علمیه سامرا یکی از این حوزه‌های علمیه است که گرچه سال‌های اندکی را در طول تاریخ شکوفا بوده، ولی نقش مهمی در آمادگی برای عصر غیبت و نیز تحولات سیاسی اجتماعی معاصر داشته است. در ولادت امام حسن عسکری(ع)، فراز و فرود حوزه علمیه شهر عسکریین را مرور می‌کنیم.

■۲ امام در حوزه علمیه سامرا

فعالیت علمی شیعه در شهر سامرا را باید با ورود امام هادی(ع) به این شهر مقارن دانست. پیش از آن چنین شهری وجود نداشت. خلیفه عباسی در سال ۲۲۱ق تصمیم گرفت شهر جدیدی در این منطقه بسازد و پایتخت را به‌تدریج از بغداد به آنجا منتقل کند. طبیعتاً نخستین بخش حاکمیت، نیروی نظامی بود که منتقل شد و شهر نوساز را به پادگان بزرگی تبدیل کرد.

متوکل عباسی در سال ۲۳۳ق امام هادی(ع) را از مدینه به بغداد و سپس سامرا آورد؛ چون از تمایل مردم به امام بیم داشت و می‌خواست او را در این پادگان بزرگ تحت نظر داشته باشد.

جهت اجباری امام هادی(ع) حدود ۲۱ سال به طول انجامید و با مسمومیت و شهادت ایشان پایان یافت. در این هجرت، امام حسن عسکری(ع) نیز با پدر بزرگوارش همراه بود و اونیز تا پایان عمر، یعنی ربیع‌الاول ۲۶۰ق در این شهر تحت نظارت بود.

■جهاد علمی در بند

امام هادی(ع) با آنکه تحت نظارت دستگاه خلافت بود اما این نظارت در زمان امامت فرزندش امام حسن عسکری(ع) به‌طور مشخص پس از یک‌سال از آغاز امامتش شدت بیشتری یافت و چندین بار به زندان انجامید. با وجود این، امام(ع) به هر طریقی راه پدرش را ادامه می‌داد و در دوره‌های افزایش فشار حکومت، برای ارتباط با شیعیان از نمایندگانی استفاده می‌کرد. نام برخی از وکلای امام در مناطقی مثل یمن، مصر، مکه، بغداد، کوفه، ری، قم، نیشابور، همدان، آذربایجان، اهواز و... در تاریخ ثبت شده است. شیعیان در مسائل و موضوعات مختلف، برای ایشان نامه می‌نوشتند و پاسخ آن را دریافت می‌کردند. نامه‌های ایشان به این بابویه و نامه به مردم قم از جمله مشهورترین نامه‌های امام(ع) است. با همه محدودیت‌ها اسامی ۲۶۳ تن از شاگردان و راویان آن حضرت در تاریخ به ثبت رسیده است. به‌طور کلی در این دوره بیشترین فعالیت‌های امامت توسط وکیلان امام انجام می‌گرفت. ایشان گاه پاسخ سؤال‌های فقهی را به‌صورت کامل بیان نمی‌کردند و گاه در نیز به بیان قاعده‌ای کلی می‌پرداختند تا فقها بتوانند به کمک آن، به پاسخ برسند. گاهی نیز برای پاسخ به پرسش‌های فقهی به کتاب‌های حدیثی شیعه ارجاع می‌دادند. جامعه شرف‌الدین، محمدجواد بلاغی، آقابزرگ تهرانی، علامه امینی، محمدرضا مظفر، کاشف‌الغطا و... را در دامن خود پروراند.

تبلور این اهتمام در امر سیاست و اجتماع، در واپسین سال‌های حیات میرزا مشاهده شد؛ یعنی نهضت تنباکو که به اقرار کسروی، آغاز بیداری و نخستین تکان در توده ایران بود. از این پس بود که مر